

סערה בקערת אורז

רעידת אדמה שלא קרתה, קומיקס אפוקליפטי ופוליטיקאי שחי על חשבון הציבור – כל אלה גררו את יפן למחסור מדומה במזון.

תגובת הממשלה דווקא היתה אמיתית ומהירה

רותם קובנר

של תזונה נכונה, משפחתיות וחברה תקינה וייחודית. אין פלא אם כן שהמחסור באורז שמורגש ביפן בחודשים האחרונים גורם לתסיסה חברתית, ולו יש גם השלכות פוליטיות. אולם טרם ניגע בהשלכות, עלינו להבין מהיכן נובע המחסור.

באופן אירוני, עקב הצריכה המצטמצמת של אורז, נהנתה יפן מעודפים גדלים והולכים. אמינם ניתן היה לייצא אותם, אולם צעד שכזה היה גורם בהכרח לירידה במחיר ולפגיעה בהכנסות הנמוכות ממילא של המגזר החקלאי. הפתרון שאליו הגיעה הממשלה היפנית בסוף שנות ה-70, שעה שהעודפים הגיעו לרמה בעייתית, היה יצירתי: במקום לייצא, הממשלה החליטה לצמצם את תנובת האורז תוך פגיעה מזערית ככל האפשר בחקלאים. זה היה תהליך הדרגתי, אך בסימו, יפן מייצרת בשנים האחרונות סביב ה-7.5 מיליון טונות אורז, כמחצית מהשיא של יותר מ-14.5 מיליון טונות ב-1968. לשם כך הממשלה החלה להעניק סובסידיות למגדלי אורז שעמדו ביעדי המכסות שנקבעו, וב-1995 אף הגדילה לעשות והחלה לרכוש חלק מהעודפים, קרוב למיליון טונות בשנה, לשמור אותם במאגרים לשעת חירום, ולמכור אותם, בדרך כלל כמאכל לבעלי חיים, כאשר פג תוקפם. במקביל הממשלה מנעה כמעט לחלוטין יבוא של אורז זול יותר, בעיקר באמצעות רגולציה קפדנית.

באופן זה הצליחה יפן לצמצם את כמות האורז שיוצרה ובמקביל גם לשמור על מחיר יחסית גבוה. המחיר עמד בשנים האחרונות על קצת יותר מ-2,000 יין לשק של חמישה ק"ג, כלומר כ-10-11 שקל לקילוגרם אחד. צמצום תפוקת האורז, הפיצוי עליה, המחיר הגבוה וההימנעות מיבוא זול התקבלו בברכה על ידי מגדלי האורז ובהכנה פטריוטית על ידי הצרכנים. למצב הזה, שנשמר כיציבות ובקפדנות עד היום, היו שני חריגים. ב-1994 אירע מחסור זמני בעקבות חורף קר במיוחד שאילץ את הממשלה לפתוח את השוק ליבוא, ואילו החריג השני, שוב מחסור, מתרחש במהלך החודשים האחרונים.

ההיצע המוגבל עתה הביא לכך שמחירו הממוצע של שק אורז הוכפל לכ-4,280 יין (כ-21 שקל לקילוגרם), ואילו מחירו של אורז מסוג נחשב יותר כבר חצה את ה-5,000 יין (25 שקל לקילוגרם). מכאן הדרך היתה קצרה

הרשת רוויה בדיונים למי שייך החמוס, כיצד יש לאכול אותו ועד כמה הוא חשוב כמוזון נחמה. בלי לצלול אל השאלות המרתקות הללו, ניכרת הסכמה על כך שלמזון שאנו אוכלים יש תפקיד מרכזי לא רק בחיינו הגשמיים אלא גם החברתיים, הרוחניים ואף הפוליטיים. עודף מזון מסייע לשגשוג ולתחושת רווחה, ואילו מחסור מתמשך עלול להוביל להגירה, למהפכות ואף למלחמות, כפי שחוו הצרפתים ב-1789 והסורים רק באחרונה. מזון קשור גם בזוהר. ההיסטוריון הצרפתי פרנאן ברודל ציין כי באירופה רווחת האמירה "אמור לי מה אתה אוכל, ואומר לך מי אתה". באופן דומה, האנתרופולוגית היפנית אמיקו אונקייטירני הקדישה ספר שלם לתפקידו של האורז בכניית והות בארצה.

ואמנם, קשה להפריז בחשיבות האורז ביפן. מאז הגיע מסין, לפני יותר מאלפיים שנה, דגן זה הפך עד מהרה לא רק לגידול החקלאי הנפוץ ביותר, אלא גם למאכל העיקרי של כל שכבות האוכלוסייה. בשל כך הוא זכה לתפקיד בולט בטקסי דת השינטו וכיום ניתן למצוא אותו בכמעט כל היבט בתרבות ובמסורת. האורז כמאכל, לצד הנוף הכפרי המתאפיין בעיקר בשדות אורז, היווה גם מקור עשיר לחיזוק הזהות הקומית והלאומית ולהבחנה בין היפנים ובין האנשים שמסביבם.

אף על פי כן, לאחר מלחמת העולם השנייה החלו להיבקע סדקים במעמדו הכה דומיננטי של האורז. הנס הכלכלי, צד בצד עם התרחבות התובלה הימית והופעת אוניות הקירור, איפשר לא רק יבוא של קמח ובשר, אלא גם שפע מזון נות רבים אחרים שלא היו נפוצים ביפן. מחירים הורדו והנטייה המחודשת לאמץ אופנות מערביות גרמו לכך שיפנים רבים נטשו את התזונה המסורתית ואת המפגש עם האורז שלוש פעמים ביום. במקום זאת הם החלו להתנסות ואף להתאהב בטוסט וקפה לארוחת בוקר, ספגטי או המבורגר בצהריים, וקציצות מתפוחי אדמה לצד פיצה בערב. עם תפריט מתרחב ועשיר יותר, צריכת האורז הצטמצמה והלכה. משיא של 118 ק"ג לשנה לאדם ב-1962, היא ירדה בהדרגה עד ל-56 ק"ג לאדם אשתקד.

למרות הצמצום בצריכת האורז ביפן, מדובר עדיין ביותר מכפליים מכמות האורז שאוכלים בישראל (כ-24 ק"ג לאדם לשנה). האורז נותר מצרך מזון מרכזי, אף יותר מאשר הלחם אצלנו, ומקושר גם כיום עם הרבה ערכים מסורתיים

קהל עומד בתור לרכישת אורז ממאגרי החירום של הממשלה, בחודש שעבר בטוקיו. המלאי נגמר בתוך שעות צילום: Issei Kato/רויטרס

להגבלה בחנויות מסוימות על כמות האורז שניתן לקנות, להעלאת מחירים במסעדות, לבהלת קניות, ואף להשפעה זמנית על האינפלציה, שעלתה באפריל ל-3.5%.

כיצד קורה שבמדינה שבה ניתן בנקל לייצר אורז הרבה מעבר לצורכי האוכלוסייה נוצר מחסור? צירוף הנסיבות שגרם למצב הנוכחי הוא דוגמה טובה לכך שאף בעידן של תכנון מופתי ושליטה מרכזית, יכולים להתרחש כישלונות. הכל מתחיל באקלים. לאחר קיץ חם במיוחד ושיטפונות, יכול האורז בסתיו אשתקד היה הנ"מוך בעשור האחרון. לכאורה, ניתן היה לפצות על המחסור הקל באמצעות מאגרי האורז, שהרי לשם כך הם נועדו. אולם הציבור היפני סולד מאכילת אורז "ישן", המתאפיין לא רק בדימוי נמוך אלא גם בריח דוחה, ולכן העדיף להימנע מקנייתו בשבועות הראשונים למשבר.

שיתרחש ב-5 ביולי השנה. זה נשמע אולי מגוחך, אך ריו כבר הצליחה "לנבא" את העתיד בעבר: ב-2011 היא זכתה לתשומת לב רחבה בעקבות רעידת האדמה והצונאמי שפגעו בצפון-מזרח יפן, כאשר התברר בדיעבד שספרה חוזה אסון גדול שיתרחש באותו החודש ממש.

השמועות על כוחותיה הנבואיים של הסופרת השפיעו לא רק על ההתנהגות הצרכנית של היפנים. לאחרונה הן התפשטו גם מעבר לגבולות המדינה, ולמרות ניסיונות של הממשלה להדוף את החששות, לא מעט טיסות וטיולים מאורגנים של תיירות נכנסת בוטלו לקראת יולי הקרוב. למשבר תרם גם מנהג ישן של הימנעות מצריכת אורז "בעייתי" – נטייתם של היפנים לסלוד מאורז מיובא, בשל תפיסה כי הוא אינו טעים ואף איננו בריא, בעקבות הימנעות חומרי הדברה.

שר החקלאות החדש קיוזומי אוכל אורז ממאגרי החירום. צעדיו זוכים לפופולריות. צילום: Kim Kyung-Hoon/רויטרס

בנוסף, רבים מאשימים את גל התיירות הגדול שמציף את יפן, ועומד כנראה לשבור השנה את השיא מ-2019, ערב הקורונה. 40 מיליון התיירים הצפויים השנה, כך נטען, צמאים למ"ז "יפני" מסורתי ומגבירים את הביקוש לאורז באופן ניכר. גם כאן הטענות חסרות בסיס. חיי שוב מהיר מבחיר שבעת ובעונה אחת יש ביפן פחות ממיליון תיירים, ובחישוב שנתי הם צורכים רק כחצי אחוז מכמות האורז.

אם כך, מה באמת השפיע על המשבר הנוכחי? הגורם האחרון והדרמטי ביותר הוא כנראה פסיכולוגי. באוגוסט אשתקד הממשלה הוזהרה מפני רעידת אדמה אפשרית, והציבור היפני החל לאגור אורז – אחרי הכל מדובר במוצר שנתי לשמור ללא קושי למשך זמן ממושך. החשש מרעידת אדמה גדולה במיוחד ועמו גם אגירת מזון נמשכו גם השנה. הפעם האשמה נעוצה ביצירת הקומיקס הישנה "העתיד שראיתי" של הסופרת טצוקי ריו, שבו היא חווה אסון גדול

הממשלה הנוכחית, המבוססת על קואליציה בראשות המפלגה הליברלית-דמוקרטית, מודעת היטב לחשיבות האורז ולהשפעות הפוליטיות שלו. מאז הקמתה של המפלגה הליברלית-דמוקרטית ב-1955, ולאורך 66 שנות שלטונה הכמעט רצוף, מפלגה שמרנית ולאומנית זו נשענה על תמיכת מחוזות כפריים דלילי אוכלוסייה שבהם חלק ניכר מהאוכלוסייה עוסק באופן מלא או חלקי בגידול אורז. מתוך הכרה בכוחם האלקטורלי, היא ידעה כיצד לתגמל את מגדלי האורז בסובסידיות גבוהות וביצירת מחסומים על יבוא אורז זר וזול בהרבה.

למרות זאת, נדמה לאחרונה שהמודעות ארוכת השנים לתחושות הציבור כלפי האורז התחלפה בחוסר רגישות. מי שנשא באשמה היה שר החקלאות טאקו אטו, שבחודשים האחרונים חזר וטען, די בצדק, שלא מדובר במחסור אמיתי, אלא בבהלת קניות שתיפתר בקרוב. הוא שיחרר חלק

ממאגר האורז, אולם בשל המחיר הגבוה והדימוי הירוד, הביקוש נותר נמוך והבהלה רק גברה. הכישלון של אטו בהורדת המחירים היה עוד נסלח, אך לא חוסר הרגישות הרגעי שהפך במפגש איסוף תרומות ב-18 במאי השנה. במפגש שנערך במחוז חקלאי נידח הוא התפאר בעובדה שמעולם לא קנה אורז. תומכיו מעניקים לו אורז כמתנה, השר הסביר, ויש בביתו כמות כה גדולה עד כדי כך שהוא יכול אף למכור. כור. ביומיים הבאים אטו התנצל וניסה להסביר את דבריו הנמהרים בתקווה להמשיך בתפקידו, אולם בעיתוי הנוכחי זה היה גרגיר אורז אחד יותר מדי. הדי המפגש כבר מצאו את דרכם לכ"ל התקשורת, וגם התנצלות של ראש הממשלה שיגרו אישיבה לא סייעה. ב-21 במאי, כאשר חמש ממפלגות האופוזיציה איימו בהצבעת אי אמון, אטו נאלץ להתפטר.

ביפן, אם כן, פליטות פה בנושאים רגישים ובעיקר בעיתוי בעייתי עלולות להביא לפיטורי ריהם של שרים. 30 שנה קודם לכן אביו של אטו, ששימש בתפקיד המקביל לשר, איבד את משרתו על רקע דומה. הוא הגן על חוזה הסיפוח של חצי האי הקוריאני מ-1910 וטען שיפן עשתה במהלך שנות הכיבוש "כמה דברים טובים". אמנם רבים מחברי המפלגה שלו חשבו ולעיתים גם אמרו את אותם דברים בדיוק, אך אטו האב עשה זאת ערב פגישת פסגה בין ראש הממשלה היפני ונשיא קוריאה הדרומית.

במקומו של אטו הבן מונה לתפקיד שינג'ירו קיוזומי, עוד צאצא ממשיך שכה אופייני למפלגת השלטון. שר החקלאות החדש, בנו של ראש הממשלה לשעבר ג'ונאיצ'ירו קיוזומי ודור רביעי של חברי קבינט, הוא כוכב עולה בשמי הפוליטיקה היפנית ואין ספק שעוד נשמע עליו רבות. בן 44, נאה מראה וכריזמטי, קיוזומי הצעיר מונה לראשונה לשר ב-2019 ואשתקד כבר התמודד על רשות המפלגה הליברלית-דמוקרטית. הוא אמנם נפל בסיבוב הראשון, אך זו היתה מבחינתו נפילה לצורך עלייה.

במפגשו הראשון עם התקשורת לאחר מינויו לשר החקלאות, קיוזומי הצהיר שהוא נוהג לרכוש אורז בעצמו והדגיש את הצורך הדחוף להוריד ולייצב את מחירי האורז מעט מתחת ל-2,000 יין לשק. הפעולה הראשונה שעשה היתה לשחרר למכירה, ללא מכרו ובמחיר הישן ישירות לקמעונאים, 300 אלף טונות מהמאגר הנשמר לשעת חירום. בשלב זה של הבהלה הציבורית המלאי נעלם מהמדפים בתוך שעות. זו היתה החלטה אמיצה ובכיוון הנכון. עם נחישות ומעט מזל, סביר להניח שבתוך כמה חודשים השר החדש והפופולרי יצליח במשימתו וירשום לזכרו תו הישג נוסף בדרכו לעבר ראשות הממשלה.

עד אז תשומת לב הציבור כבר תתמקד בנושא אחר והסערה בקצרת האורז תשכך ותישכח. אם כך יהיו פני הדברים, יחמיצו היפנים הזדמנות לשינוי רדיקלי יותר בתחום זה. יפן כיום, בדומה לישראל, מפיקה בעצמה רק 38% מהתצרוכת הקלורית שלה ועל כן פגיעה מאוד למשבר אמיני, תי, על אחת וכמה גלובלי, שעלול להיווצר בתחום המזון, אם מסיבות אקלימיות ואם פוליטיות. האפשרות לחזור לייצר כמות כפולה של אורז, ובכך לא רק להבטיח כמעט עצמאות תזונתית בשעת חירום אלא גם לייצא אותו, ראויה על כן לדיון מחודש ורצוי בהקדם. ■